

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

אזהב חי שערי ציון

הלכה

מצות בנין בית הכנסת

פרשת תרומה תשפ"ז

שנה כ"ז - קובץ ט"ז [תתקמ"ג]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת תרומה

מצות בנין בית הכנסת

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כ"ה ח').

א

בגדר המצוה לבנות בית הכנסת

כתב הרמב"ם (פי"א מהל' תפילה ה"א):

"כל מקום שיש בו עשרה מיישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפלה בכל עת תפלה. ומקום זה נקרא בית הכנסת. וכופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ספר תורה נביאים וכתובים".

מדברי הרמב"ם משמע, דלא זו בלבד שיש מצוה להתפלל בציבור, אלא שצריך להכין בכל מקום שיש בו עשרה מיישראל בית מיוחד לתפילה.

ויש לעיין מצוה זו להכין בית כנסת בכל מקום שיש בו עשרה מיישראל, מה גדרה ומה מקורה.

ויש לפרש הלכה זו בשלשה דרכים:

א. מצוה זו יסודה וענינה בהיות בית כנסת מקדש מעט, ובכלל מצות בנין בית הבחירה נצטוונו אף לבנות בתי כנסיות, אם מן התורה ואם מדרבנן. ובמנחת אשר במדבר (סימן ע"ג) הבאתי כמה וכמה הלכות שלמדו רבותינו בהנהגת בית הכנסת ע"פ הנהגת המקדש, ואפשר דמצות בנינו חד מינייהו.

ב. אפשר שמצוה זו משום תפילת הציבור הוא, ומסגולת התפילה שהיא מתקבלת ביותר במקום המיוחד לתפילה, וכמ"ש בברכות (ו' ע"א) "תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", ועוד אמרו (שם ו' ע"ב) "כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו" (וע"ע ברמב"ם פ"ח מתפילה ה"א) ומשום כך תיקנו להכין בתי כנסיות לתפילה.

מצות בנין בית הכנסת

ג. באמת אין בזה כל מצוה מסוימת לא מה"ת ולא מדרבנן, ואין זה אלא צרכי רבים, כדי שיוכל הציבור להתקבץ ולהתפלל ביחד.

ומדברי הרמב"ם נראה בעליל דאכן יש בזה מצוה מסוימת, שהרי כתב דכל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין בית כנסת.

ויש לעיין ביסוד הדברים כמבואר.

ובמנחת אשר (במדבר שם) הבאתי את דברי הזוה"ק בפר' נשא (ח"ג קכ"ו ע"א) דגם בתי כנסיות נכללים במצוות בנין בית המקדש, וז"ל:

"כמה חביבין אינון ישראל קמי קודשא בריך הוא, דבכל אתר דאינון שריין קודשא בריך הוא אשתכח בנייהו, בגין דלא אעדי רחימותא דיליה מנהון, מה כתיב, "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ועשו לי מקדש סתם, דכל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי".

הרי שבת כנסיות בכלל מצות בנין בית הבחירה.

וכ"ה בזוה"ק פר' בשלח (ח"ב נ"ט ע"ב):

"פקודא למבני מקדשא לתתא כגוונא דבי מקדשא דלעילא כמא דאת אמר מכון לשבתך פעלת י"י, דאצטריך למבני בי מקדשא לתתא ולצלאה בגויה צלותא בכל יומא למפלח ליה לקודשא בריך הוא דהא צלותא אקרי עבודה".

וגם מדברי הזוהר הללו נראה בבירור שהכונה לבתי כנסיות שבהם עובדים את הקב"ה בכל יום בתפילה שנקראת עבודה כעין עבודת הקרבנות.

ולכאורה נראה מדבריו דהוי מצוה דאורייתא, ויש לבאר דבריו אלו ע"פ מה שביארתי במנחת אשר בראשית (סימן ס"ו אות ה') דיש אף במצוות דאורייתא עיקר וטפל, עיי"ש, ואף דפשוט דעיקר המצוה אינו אלא במשכן ובבית המקדש, אף בית הכנסת הוי בכלל המצוה.

הרי לן מדברי הזוה"ק דגם בתי תפילה בכלל מצות "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". אך לא מצינו כן בתלמודים ובמקורות ההלכה. ואף שכתב בשו"ת מהרי"ק (שורש קס"א) דלגבי כמה הלכות דין בתי כנסיות כדין בית המקדש, וכגון דקדושתן מן התורה היא [ודלא כדעת הרמב"ן (מגילה כ"ה ע"ב) והר"ן (מגילה ח' ע"א מדפי הרי"ף)]

מצות בנין בית הכנסת

וביסס דבריו על מה שאמרו (מגילה כ"ט ע"א) "ואהי להם למקדש מעט, אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל", מ"מ לא הפליג לחדש דיש מצוה דאורייתא לבנות בתי כנסיות. ולכאורה נראה דעד כאן לא אמרו אלא לגבי ה"חפצא" דקדושת ביהכ"נ שהיא כקדושת המקדש אבל אין זה ענין כלל לגבי המצוה לבנות בית הכנסת, וז"פ.

ובשו"ת דברי חיים (ח"א או"ח סימן ג') כתב לדייק מלשון הרמב"ם שכתב צריך להכין ולא כתב מצוה להכין, ודלא כמ"ש במצות בנין בית הבחירה (פ"א מהל' בית הבחירה ה"א), דאין בזה מצוה דאורייתא אלא מצוה דרבנן, עי"ש.

אלא שעדיין יש לעיין במהות המצוה, האם אין ענינו אלא משום שצריך לייחד מקום לתפילת הציבור כדי שיתפללו בציבור, או שמא יש כאן מצוה דרבנן דועשו לי מקדש שתקנו חכמים דכל קהל דישראל מצוה שיקדישו להם מקדש מעט.

ועיין ביאור הלכה (סי' קנ"א סי"א ד"ה לא מהני) שכתב בתוך דבריו לבאר למה לא מהני תנאי [שיוכלו להשתמש בו גם שימושי חול] בבית כנסת קבוע כשם שמהני תנאי בכל תשמישי מצוה וז"ל "אפשר שיש לתרץ דבהכ"נ שאני כיון דמצוה שישראל יהיה להם מקדש מעט בכל מקום שהם כדאיתא בסימן ק"נ דכופין זה את זה לבנות ביהכ"נ לכן גזרו חז"ל דביהכ"נ הקבוע לא יועיל תנאי בישובן".

הרי לן שהבין דזה מצות בנין בית כנסת "שיהיה להם מקדש מעט בכל מקום שהם".

וכן כתב באגרות משה (או"ח ח"ב סי' מ"ד) דאילו לא היה צורך בביהכ"נ אלא לשם תפילה הו"ל לרמב"ם לכתוב דבכל מקום שיש עשרה מישראל מצוה עליהם להתקבץ ולהתפלל בציבור ולא כפי שכתב דצריך להכין ביהכ"נ, אלא ע"כ דהוי מצוה דרבנן מעין מצות בנין בית הבחירה, עי"ש.

אך בשדי חמד (כללים אות ב' סימן מ"ד) הביא בשם כמה מגדולי ספרד שנקטו דאין ביהכ"נ אלא כשאר צרכי הרבים וכשם שכופין בני העיר זא"ז לקנות תורה נביאים וכתובים כך גם לבנות ביהכ"נ, עי"ש.

ולענ"ד נראה יותר דהוי מצוה דרבנן, אך לא כדברי האגר"מ דהוי מצוה דרבנן דבית הבחירה, ונראה יותר דתיקנו חכמים דמלבד מצות הציבור להתקבץ בתפילה מצוה עליהם לבנות בית תפילה ועבודה להיות מיוחד ומזומן לצורך עבודה קדושה זו.

מצות בנין בית הכנסת

ואדרבה כך נראה יותר מדברי הרמב"ם שכתב הלכה זו בהלכות תפילה ולא בהלכות בית הבחירה, כי מדיני התפילה היא.

ב

בדברי האחרונים בגדר המצוה

וראיתי שכבר נחלקו האחרונים בגדר מצוה זו. בשו"ת שנות חיים להגר"ש קלוגר (קונטרס פרט ועוללות תשובה א') כתב בפשיטות דיש מצוה מסוימת מדרבנן לבנות בית כנסת, אלא שנסתפק אם זה משום זכר למקדש וכשאר תקנות שתיקנו זכר למקדש והתבססו על הכתוב בירמיהו (ל' י"ז) "ציון היא דורש אין לה" ודרשו חז"ל (ר"ה ל' ע"א) מכלל דבעי דרישה, או שמא אין מצוה זו אלא משום תפילה דתיקנו חכמים לבנות ביהכ"נ כדי שיהיה להם מקום מזומן להתפלל, שהרי אמרו (ברכות ו' ע"א) "אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", עי"ש.

ושוב כתב שם הגרש"ק דמסתבר שאם תפילה היא מצוה מן התורה, גם מצות בנין ביהכ"נ מן התורה היא, ומכיון שלא מצינו במשנה ובגמ' מצוה דרבנן ותקנה מסוימת לבנות בית כנסת מסתבר דהוי מצוה דאורייתא, עי"ש.

וכתב דמקור למצוה זו מהכתוב (במדבר כ"ד ה') "מה טבו אהליך יעקב משכנתך ישראל" שבלעם רצה לקלל שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, עי"ש.

ויש לדון הרבה בדבריו, דלכאורה פשוט דאף אם מצות התפילה דאורייתא הוא וכשיטת הרמב"ם (סהמ"צ מצ"ע ה', והל' תפילה פ"א ה"א), מ"מ פשוט דחיוב תפילה בציבור אינו אלא מדרבנן, וא"כ אין צריך בית הכנסת לקיים את מצות התפילה דמן התורה. ועוד דהלא אפשר שהציבור יתקבץ להתפלל בכל מקום שהוא ואי"צ לייחד לזה מקום מיוחד.

ועוד נראה תימה לומר דמצות בנין בית הכנסת משום זכר למקדש, דהלא מצינו בחז"ל כמה וכמה הלכות משום זכר למקדש ואין מצוה זו אחת מהן.

מצות בנין בית הכנסת

ועוד דאם הוי זכר למקדש למה בנו בתי כנסיות אף כשבית המקדש עמד על תילו, דהלא ביומא (ס"ח ע"ב) אמרו בכהן גדול ביוה"כ שהיה קורא בפרשת אחרי מות "חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול וכו'", וכתב שם רש"י "בית הכנסת - היה סמוך לעזרה בהר הבית".

הרי שגם בזמן שביהמ"ק עמד על תילו היה בית כנסת סמוך לו, הרי שאין מצות בנין בית כנסת זכר למקדש. אך אפשר דזה פשוט דודאי יש ענין להתפלל בבתי כנסיות אף בזמן שביהמ"ק היה קיים, אלא שלאחר חורבנו תיקנו חכמים שצריך לבנות ביהכ"נ זכר למקדש.

אך עצם ההנחה דבית הכנסת הוי זכר למקדש אינו מסתבר כלל כמבואר, ומסתבר טפי דהוי ענף ומעיין בנין ביהמ"ק גופא, וכמבואר בזוה"ק ובדברי הגמ' במגילה דבתי כנסיות ובתי מדרשות הוי מקדש מעט כמבואר. וכל זאת אי נימא דאכן מצות בנין בית הכנסת שייכת לענין המקדש, אך כבר כתבתי לעיל את הנראה לענ"ד דעיקר מצוה זו משום מצות התפילה הוא, אלא דמ"מ יש דמיון גדול בין ביהכ"נ לביהמ"ק וכמבואר לעיל ובמנחת אשר במדבר (סימן ע"ג).

ובשו"ת אבני נזר (או"ח סימן מ"ב) פסק דמותר לבנות בית כנסת בשבת ע"י נכרים בקבלנות, דבנין ביהכ"נ הוי מצוה דרבנן, וכיון שעיקר המצוה בתוצאה, אפשר לקיים מצוה זו גם ע"י גוי ולא בעינן בזה שליחות, ומצוה דרבנן דבנין ביהכ"נ דוחה איסור דרבנן דאמירה לנכרי, ובפרט בקבלנות שאינו איסור אלא משום מראית עין.

אלא שהעיר דמדברי המגן אברהם (סימן רע"ו סק"ח) משמע שאין בנין בית הכנסת מצוה בפני עצמה, שהרי כתב שם הרמ"א די"א דאמירה לנכרי הותרה בשביל דבר מצוה, וכתב המגן אברהם דאין זה אלא בכגון סעודת שבת שיש בה הנאת הגוף, אבל אסור לבנות בית הכנסת ע"י גוי.

ולעומת זאת ציין לדברי רש"י בקהלת (ה' ט') שכתב דבנין בית המקדש, בנין בית הכנסת, וספר תורה נאה הוי מצוות מסוימות, הרי דבחדא מחתא מחית להני תלתא, עי"ש [אך בגוף דברי רש"י נתקשיתי, ואכמ"ל].

מצות בנין בית הכנסת

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן ל"ח) דחה דבריו, וכתב דבנין בית הכנסת אין בה מצוה בפני עצמה ואינה אלא לצורך התפילה, וכך כתב להוכיח מן הירושלמי (פאה פ"ח ה"ח, דף ל"ז ע"ב, ושקלים פ"ה ה"ד, דף כ"ג ע"ב):

"ר' חמא בר חנינא ור' הושעיא הוון מטיילו באילין כנישתא דלוד. א"ר חמא בר חנינא לר' הושעיא, כמה ממון שיקעו אבותי כאן, א"ל כמה נפשות שקעו אבותיך כאן, לא הוון בני נשא דילעון באורייתא".

ואם תמצי לומר דיש מצוה בבנין בית כנסת, לא היה ר' הושעיא מתרעם על שהוציאו הוצאות לצורך מצוה, וכי במקום שיש עמלי תורה לא מוציאים הוצאות לצרכי מצוה, וע"כ שאין כלל מצוה מסוימת בבנין בית הכנסת אלא כשאר צרכי רבים.

ואין זה ראיה כלל, דאף דהוי מצוה, מ"מ הוי מצוה דרבים המוטלת על הציבור, ועל מנהיגי הציבור לכלכל את אורחותיהם בפלס ולהקדים פרנסתם של עמלי תורה, להוצאות מרובות לפאר את בית הכנסת, ועוד דכפי הנראה היו שם עוד בתי כנסיות, דהלא אמוראים אלה היו מטיילים בכנישתא דלוד, דהיינו בבתי כנסיות שבלוד, וכן כתב לד"ק בערוך השלחן (יו"ד סי' רמ"ט אות י"ט), ובמקום שיש בית הכנסת ודאי אין מצוה גמורה לבנות עוד אחד.

ובכל עיקר שאלה זו, נראה עיקר לענ"ד מעין הבנה ממוצעת, דודאי אין זה מצוה דאורייתא, ואף לא מצוה דרבנן כנר שבת ועירוב ומקרא מגילה ונטילת ידים, דלא מצינו בשום מקור בש"ס שחכמים ציוו מצוה זו, אך כך ראוי וכך נאה ויאה, דכיון שיש מעלה וסגולה להתקבץ בבתי כנסיות לתפילה וכך נהגו מימות אבותינו, ואף בלעם יצא לקלל את ישראל שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, ידעינן שכך צריך לנהוג, ועל הציבור לעשות כל השתדלות להכין בית תפילה, ועדיפא מצרכי רבים דעלמא.

ומה שכתב הגרש"ק בשנות חיים שם דקללת בלעם הוי מקור לכך שמצוה מן התורה לבנות בית הכנסת, אין נראה, דאין מזה כל מקור שיש מצוה או חיוב לבנות בתי כנסיות ומדרשות, אלא דאלה הם סוד קיומה של האומה הישראלית, שהם מקדשי מעט שבישראל ובהם השראת השכינה, ומשום כל אלה יצא לקללם. אך מ"מ נראה דאכן יש ללמוד מזה על חשיבותם של בתי כנסיות ועל הצורך להכין בית הכנסת בכל קהילות ישראל, ודו"ק בכ"ז.

מצות בנין בית הכנסת

ג

צורת בית הכנסת כדוגמת המקדש

חידוש גדול כתב הגאון רבי שמעון סופר בנו של החת"ס בשו"ת מכתב סופר (קונטרס מקדש מעט שבתחילת ח"ב) דכיון שאמרו חז"ל במגילה (כ"ט ע"א) דבתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל הם מקדשי מעט, וכך פירשו את הכתוב ביחזקאל (י"א ט"ז), הצורה של בית הכנסת מבוסס על צורת בית המקדש. ועיין בשלחן הטהור (סימן קנ"א ס"ד) שכתב: "בנין בית הכנסת מקובל בידינו מאבותינו, שגם בזמן עזרא וקודם היו בתי כנסיות לרבים, וציורו מקובל לנו".

ובתו"ד כתב דהבימה שבמרכז בית הכנסת היא כנגד מזבח הנחושת, ונתקשה דהלא המזבח לא עמד ממש באמצע, אלא נחלקו (זבחים נ"ח ע"ב) לרבי יוסי הגלילי היה משוך לצפון, ולר' אליעזר בן יעקב היה משוך לדרום, אך מנהגינו להעמיד את הבימה באמצע. וכתב דבבית השלישי שיבנה במהרה בימינו יהיה המזבח באמצע, ומבנה בתי כנסיות דידן הוי כדוגמת הבית השלישי, עי"ש.

אך בפשטות יש ליישב דמשום כן כתב הרמב"ם (הל' תפילה פי"א א ה"ג) שמעמידים את הבימה באמצע כדי שישמעו כולם את קריאת התורה.

ובגוף הענין, עיין שו"ת חתם סופר (או"ח סימן כ"ח) שעמוד התפילה של החזן הוא כנגד המזבח החיצון ולא כדברי בנו הגר"ש שהבימה הוא כנגד מזבח החיצון.

ובמנחת אשר במדבר (שם) הבאתי עוד מדברי רבותינו בענין זה דצורת בית הכנסת מכוון בכמה פרטים כנגד בנין ביהמ"ק, ע"ש.

ה

ב

במצות הזהירות בקדושת ביהכ"נ שבזמנינו

הנה שאלות ותהיות רבות מתעוררות בענין קדושת בתי כנסיות בזמנינו, וכבר כתבתי תשובות רבות בענינים אלה, אך עדיין לא מצאנו פתרון מתיישב על הלב בכמה שאלות יסודיות שלכאורה רבים נכשלים בהן.

מצוי מאד בזמנינו שקובעים בתי מדרשות בבניני מגורים, ורבים גרים מעל לבתי הכנסת ובתי המדרש. והלא הפוסקים החמירו בזה עד מאוד, עד שכתב הט"ז (סימן קנ"א סק"ד) שבהיותו גר בקראקא מעל ביהכ"נ "נענשתי הרבה במיתת בני" ושני בניו מתו על פניו והוא תולה זאת במה שגר מעל ביהכ"נ.

ובכנסת הגדולה (שם הגב"י אות ד') כתב שכל מי שראה שגרו מעל ביהכ"נ לא הצליחו, מהם ירדו מנכסיהם, מהם לא זכו להיבנות, ומהם מתו, וציינו לדבריו המג"א (שם ס"ק י"ח) והאליה רבה (ס"ק כ"ג). אך רבים נהגו להקל בזמנינו, וכתבתי בזה במק"א.

ועוד יש לתהות במה דאסור לדבר שיחה בטלה בבית מדרש, ואף ברכת 'אסותא' למתעטש אסור לומר (ברכות נ"ג ע"א), ואיש אחד מאלף לא מצאנו שיזהר בזה.

ויש לעיין אם יש להקל בכ"ז לפי חידוש גדול שכתב רבינו מרן הדברי חיים, ונחזה אנן.

א

בשיטת הדברי חיים בבתי מדרש של אדמו"רים

בשו"ת דברי חיים (ח"ב חו"מ סימן ל"ב) עסק בדבר סכסוך שנתגלע בין בני הגה"צ האדמו"ר ר' יהודה צבי מסטרעטין זצ"ל, שלאחר עלותו לשמי רום, נהג בנו הגדול אדמו"רות במקומו. כאשר רצה להרחיב את בית הכנסת התנגדו אחיו הצעירים. פרטי המחלוקת מפורטים באריכות בתשובת הד"ח שם.

ובפתיחת תשובתו בדיני ממונות כתב הד"ח חידוש עצום בענין קדושת ביהכ"נ וביהמ"ד של אדמו"רי החסידות, שאין בהם שום קדושה, ואינם אלא כבית הפרטי של

מצות בנין בית הכנסת

האדמו"ר, ומשו"כ נהגו לקרוא לבתי מדרשם "דאווין שטוב" (חדר תפלה), דכיון שנהגו החסידים להשתמש בבתי המדרש אף לחגוג ולשמוח ולרקוד, באכילה ושתיה ואף לשינת קבע, בכונה תחילה נמנעו מלקדש מקומות אלה בקדושת ביהכ"נ וביהמדר"ר, ומ"מ יש קדושה מסויימת ומעלה מסוים בהיות מקומות אלה מיוחדים לתורה ולתפילה ולעבודת ה'.

[וכפי הנראה נהגו בגליציה לקרוא להם דאווין שטוב, ובפולין קראום "שטיבל", וכוונה אחת היא].

ומשו"כ פסק לגבי הסכסוך הנ"ל שביהמ"ד הרי הוא כבית פרטי של האב וכל בניו יש להם חלק בו מדין ירושה, עי"ש.

ועוד כתב שם דאף אם ביהכ"נ נבנה מכספם של רבים, מ"מ פשוט שכולם תרמו את מה שתרמו על דעת האדמו"ר ומשו"כ הו"ל כביתו הפרטי לכל דבר, וכמבואר בגמ' (מגילה כ"ו ע"א) דאמר רב אשי "האי בי כנישתא דמתא מחסיא אע"ג דמעלמא אתו לה, כיון דאדעתא דידי קאתו, אי בעינא מזביננא לה".

הרי לן דאף בית כנסת שבאים אליו מכל העולם אם בנוהו על דעת יחיד הכל תלוי בדעתו. והנה הבית יוסף (או"ח סימן קנ"ג) הביא את דברי הרא"ש (שם פ"ד ס"א) והנמוק"י דאין זה אלא ביחיד בדורו כגון רב אשי אבל לא כל יחיד בעלמא, אך הד"ח חידש דכל אדמו"ר ומנהיג לעדתו ולחסידיו הו"ל כרב אשי בדורו, עי"ש.

וראיתי בספרי גדולי ישראל כמה תשובות ופסקי הלכה שהסתמכו על חידושו של הדברי חיים, ולענ"ד הפליגו יותר מדי, ואפרש.

א. הנה הגר"מ שטרנבוך בתשובות והנהגות (ח"ב סימן קי"ב) כתב ליישב את המנהג שרבים גרים מעל בתי כנסיות בבתי מגורים וכתב לדמות שאלה זו למה שכתב הדברי חיים, ולענ"ד הפליג יותר מדי והגדיש את הסאה, דעד כאן לא כתב הד"ח אלא לגבי בתי החסידים הכפופים לאדמו"רים ונוהגים לעשות בבתי תפלה אלה שימושים רבים הסותרים את הלכות בית הכנסת וקדושתו, וחידש שהכל שייך למנהיג והכל נמנים על דעתו, ואין זה ענין כלל לבתי כנסיות של הציבור שברובם כלל אינם של חסידים ובודאי לא אדמו"רים, ודינם ככל בתי מדרשות שבעולם.

מצות בנין בית הכנסת

ואמנם מצויים המה בתי כנסיות בשכונות שונות בארצות הברית ואף בארצנו הקדושה של רב שקונה בית ובקומה הראשונה קובע לו בית מדרש ובקומות מעליו בונה לו בית למגוריו, וכל אלה דומים לחלוטין למה שכתב הדברי חיים, ומעשה רב מעיד אני על כ"ק מו"ר רבן של ישראל בעל דברי יציב זי"ע שבביתו שבקריית צאנו בנתניה דירת מגוריו היתה מעל בית כנסת, וברור שסמך בזה על דברי זקינו הד"ח, אך אין זה ענין כלל לבתי כנסיות ציבוריים שנבנים ע"י ציבור אברכים המתנדבים כל אחד לפי יכולתו.

ב. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן י"ג) נשאל ע"י גיסו כ"ק האדמו"ר מויז'ניץ בעל ישועות משה, היות וביהכ"נ הגדול שנבנה ע"י אביו כ"ק בעל האמרי חיים צר מהכיל את המסתופפים בצילו האם מותר להרוס את ביהכ"נ ע"מ לבנות במקומו ביהכ"נ גדול ממנו, ועסק שם בענין מכירת ביהכ"נ, ובין שאר נימוקי ההיתר הסתמך גם על מש"כ בדברי חיים.

ודבריו אכן מתיישבים על הלב היות ומדובר בביהכ"נ של אדמו"ר נערץ ומפורסם בכל העולם ודינו כרב אשי במתא מחסיא, וכמבואר.

אך באמת לבי מהסס דשאני בית כנסת עצום מימדים עם אלפי מקומות ישיבה המיועד לרבבות אלפי ישראל משטיבל צנוע של אדמו"ר דהוי כרשותו הפרטית, כמ"ש הדברי חיים.

ג. ועוד זאת ראיתי מש"כ הגה"צ מפאפא בהקדמה לספרו ויגד יעקב (על דברים), שנשאל ע"י כ"ק מרן מהר"א מבעלז, שקיבל מתנה מבית המדרש דחסידי בעלז באנטוורפן, ספר תורה שהיה בחזקת הקהילה והגבאים החליטו לתת את הס"ת מתנה אישית לאדמו"ר, האם אריך למעבד הכי, והשיב ע"פ דברי הגמ' במגילה וכעין דברי הד"ח, דכל שנידבו לצרכי הקהילה על דעת האדמו"ר הוא, וכאילו ס"ת זה שלו הוא מאז ומתמיד.

ולענ"ד הדברים רחוקים ועד כאן לא שמענו אלא לגבי בתי כנסיות כיון שהמנהג לעשות בהם דברים שאסור לעשותם בבתי כנסיות ובתי מדרשות, אך כמה רחוק לומר דהמנדב ס"ת לביהכ"נ כונתו לתתו במתנה לאדמו"ר, או אף לומר שנדבו על דעת האדמו"ר, ומעולם לא שמענו שיניחו ס"ת של הציבור ויתנוהו ליחיד אף אם צדיק כביר הוא.

מצות בנין בית הכנסת

אך לגופן של דברים פשוט שצדיק נשגב זה לא נכשל אף בשמץ עבירה, וכבר ידוע בשער בת רבים, דאין ראוי כלל לתת ס"ת לציבור בקנין גמור, דמי שהס"ת שלו מבטל בכך מצות כתיבת ס"ת, אלא הכותב ס"ת לעולם הוא הבעלים ואינו אלא משאיל את הס"ת לרבים, וא"כ עדיין ס"ת אינו רשות הקהילה באנטוורפן אלא של מי שכתבו, ובידו להשאילו ולהפקידו ביד כל מי שיחפוץ אף כשנתנו את הס"ת לאדמו"ר אין זה אלא בדרך השאלה, וכיון שגם בבית האדמו"ר היה מנין קבוע וקראו בס"ת זה בציבור (כמבואר בדבריו שם), אין בזה שום חשש איסור.

ב

בשאר עניינים

ובמענה לרב אחד שרצה ליישב לפי שיטת הד"ח מנהג אדמו"רים רבים להדליק נר חנוכה בבית הכנסת מאוחר בלילה שלא בשעת התפילה ואינם מדליקים בבית, דכיון שביהכ"נ נחשב כביתם הפרטי יוצאים הם יד"ח נ"ח בביהכ"נ כמי שמדליק על שלחנו ודיו, כתבתי שלענ"ד אין לדברים טעם, דאף אם הוי כבית האדמו"ר לגבי דיני ממונות, ואף לגבי קדושת ביהכ"נ, אין זה ענין לנר חנוכה שתקנו על פתח ביתו או על שלחנו משום פרסומי ניסא, ופשוט דבית הכנסת המשמש את הרבים אינו כבית מגוריו ובית משכבו של האדם, ואינו יוצא בו יד"ח במצות הדלקת נר חנוכה.

וכיוצא בדבר תמה אני על מי שרצה לחדש שבבית כנסת פרטי שרב קובע בבית מגוריו, ושכניו וידידיו וחסידיהם מתפללים בו, רשאי הוא לעלות במקום כהן, כיון דהוי כביתו הפרטי, דכיון דמ"מ מקום זה משמש כבית תפילה קבוע פשוט דהוי בכלל תקנת חכמים שכהן קורא ראשון ואחריו לוי וכו'.

ואף לגבי מנין פרטי שאדם קובע בביתו, נסתפק המשנ"ב בשעה"צ (סימן קל"ה ס"ק י"ב) אם אדם רשאי לשנות, אך נטייתו דאף בכה"ג אין לשנות ממה שקבעו חז"ל ולעולם יש לקרוא לכהן ראשון וכו', עי"ש.

אמנם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן נ"ט) הביא בשם הרה"צ מהרי"א מזידיטשוב שבבית פרטי אי"צ לקרוא לכהן ראשון, וכ"כ בשלחן הטהור (סימן קל"ה ס"ט).

וכתב שם בהטעמת הדברים, וז"ל:

מצות בנין בית הכנסת

"ומענין לענין באותו ענין הן שמעתי בשם הרב הקדוש מהרי"א מזידטשוב זי"ע היה דרכו לקרות בביהמ"ד שלו לאדם חשוב ת"ח ישראל במקום כהן גם כשהיו כהנים שם, והגיד טעמו ונימוקו כי זהו לא נאמר לחיובא רק בביהמ"ד של הקהל דכל אחד יש לו חלק בה גם להכהן, והוא קודם לכל דבר שבקדושה, משא"כ בביהמ"ד שלו (של יחיד) מי ביקש מהכהנים לבא להתפלל ליקח את העליות, מה שצריך הוא לכבד לת"ח חשובים (אורחים נכבדים), ואדעתא דהכי לא יכניסם לביהמ"ד שלו, ע"כ שמעתי [וידוע מה שהיה לו בזה ויכוח גדול בעובדא כזו עם רב גדול וקדוש א' מדבר] , עכ"ל.

וכל אלה מקורות מתורתן של גדולי החסידות, אך חידוש גדול מצינו במור וקציעה להגר"י עמדין שאביו הגדול החכם צבי עלה במקום כהן במנין שבביתו.

וגם בשו"ת זכר יהוסף (סימן ל"ב) נסתפק בשאלה זו, אך בשו"ת ארץ צבי להגאון מקוויקלוב שהיה חסיד של האבני נזר כתב (ח"ב סימן י') דאף בבית יחיד לעולם כהן קורא ראשון, וכך נראה עיקר להלכה.

אוהב ה' שערי ציון

אוהב ה' שערי ציון

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כ"ה ח').

"אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה מבתי כנסיות ובתי מדרשות" (ברכות ח' ע"א).

הנה נחלקו אמוראי (מגילה כ"ו ע"ב) בקדושת בית הכנסת וקדושת בית המדרש, איזו מהן גדולה מחברתה, ונראה דמחלוקת זו תליא אף במה שנחלקו רב ושמואל בסנהדרין (צ"ח ע"ב) רב אמר "לא אברי עלמא אלא לדוד" וכתב רש"י "בזכות דוד שהיה עתיד לומר כמה שירות ותשבחות" ושמואל אמר "לא אברי עלמא אלא למשה" וברש"י "בשביל שהיה עתיד לקבל את התורה". הרי שנחלקו רב ושמואל מה יסוד קיומו של תבל ומלואו, לרב התפלה היא יסוד העולם ובזכות שירות ותשבחות שאמר דוד העולם נברא וקיים, ולשמואל עיקר קיומו של עולם אינו אלא בשביל תורת משה, והוא שנחלקו בקדושת בית המדרש שהוא "בית שמגדלין בו תורה" וקדושת בית הכנסת "בית שמגדלין בו תפלה" (מגילה כ"ז ע"א) איזה מהן גדול, והלכה דקדושת בית המדרש גדול (כמבואר בשלחן ערוך סי' קנ"ג סעיף א') דהתורה היא קיום העולם ואין קדושה כקדושת התורה.

ואף שאמרו חכמים (אבות פרק א') "על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים", מ"מ בין שלשת עמודי העולם, אחד הוא שעליו הושתת העולם והוא עמוד הימיני, התורה ניתנה בימין ועליה נאמר "מימינו אש דת למו" (ברכות ס"ב ע"א).

הלא אמרו חז"ל "תלמוד תורה כנגד כולם" ועוד אמרו חז"ל "אם לא תורה שנוהגת ביום ובלילה חוקות שמים וארץ לא שמת".

* * *

הנה כבר ביארנו פעמים רבות שמצות המקדש וכליו תורת נצח היא, ואף לאחר חורבן הבית בעונותינו שרבו לא בטלה תורה זו, ועדיין אנו

אוהב ה' שערי ציון

מצווים בה דבר יום ביומו, שהרי אף שחרב הבית לא בטלה שכינה מישראל ולא נסתלקה לה לשמי רום, הלא אמרו חז"ל (מגילה כ"ט ע"א) "מאי דכתיב 'ואהי להם למקדש מעט'... אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל" ולא רק בבתי כנסיות ובתי מדרשות שורה השכינה אלא אף בבתי הצדיקים, בתי עץ ואבן, ובהם מאכל ומשתה ולא רק תורה ותפלה אף בהן שורה שכינה, הלא כך כתב רש"י (שבת נ"ה ע"ב) "עד שלא נבנה אהל מועד היתה השכינה שורה בבתי צדיקים".

שומה עלינו להתבונן ולהשכיל מהי סגולת שכינה זו ובאיזה דרך בידנו להשרותה, לשם כך, נושאים אנו את עינינו לדברי חז"ל והם לימדונו שכל אחד מכלי המקדש יסוד מיסודות העבודה הוא, המנורה רומזת לאור התורה, וכן אמרו חכמים (ב"ב כ"ה) הרוצה להחכים ידרים וסימנך מנורה בדרום, ועוד מצינו (שבת כ"ג) הרגיל בנר הווין ליה בנין תלמידי חכמים שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור" הרי שמנורה כנגד תורה היא, המזבח עמוד העבודה הוא, דהלא תפלות כנגד קרבנות תקנום, וכן כתיב ונשלמה פרים שפתינו, ועיין עוד בדברי רבינו יונה (אבות פרק א' מ"ב) במה שאמרו על שלשה דברים העולם עומד על התורה על העבודה ועל גמ"ח, דעבודה היינו עבודת הקרבנות ולאחר חורבן הבית וביטול התמידין היינו עבודת התפלה, הרי לן דמזבח עמוד העבודה היא, ונראה דשלחן רמז הוא לגמילות חסדים, דהכהנים משרתי ה' אוכלי לחם הפנים המה, וכשם שגמילות חסדים סגולה היא לפרנסה ולעשירות (וכמבואר בכתובות ס"ב ע"ב) "מלח ממון חסר" וכך אמרו "הרוצה להעשיר יצפין וסימנך מנורה בצפון" (שם במסכת שבת).

שלשה כלי המקדש שבהיכל, שלשת עמודי עולם המה, תורה עבודה וגמילות חסדים, וכשם ששלשת אלה עיקרי העבודה הם בבית הגדול, כך גם בבית מקדש מעט, על ידם ורק על ידם תשרה שכינה בישראל.

אמנם יש לעיין בדרכנו, מה ענין ארון העדות שבקדש הקדשים, על מה הוא בא לרמוז ומה שורש עבודתו, לבי אומר לי דהארון רומז ליסוד היסודות ולשרש השרשים של קיום עם ישראל, הלא שלשת הכלים, מזבח שלחן ומנורה, עבודתם גלויה ומקומם גלוי, אש המערכה, וענן

אוהב ה' שערי ציון

הקטורת, נר התמיד, ולחם הפנים כולם באתגליא, נראים הם לעיני העם ועדות הן לישראל, ומקומם גלוי בהיכל ה' בעזרה שם רגלי הכהנים ומשרתי ה', לא כן הארון, טמיר הוא ונעלם בערפילי טוהר.

לוחות העדות שוכנים בו בהעלם ובהסתר, ומקומו נסתר בקדש הקדשים, שכל הנכנס בו חייב מיתה ואף ביום הכפורים לא נכנס אלא הכהן הגדול בענין הקטורת לאחר שקידש עצמו בסילודין (ועיין ירושלמי יומא ז' ע"ב וסוכה כ"א ע"ב) דאף מלאכי השרת אסור להם להכנס לקדש הקדשים).

ודבר זה בא ללמדנו, דאף אם אמנם השלשה הם עמודי תבל, תורה עבודה וגמילות חסדים שבזכותם העולם עומד, אין זה אלא בגילוי, בעבודה הגלויה, אבל בשורש הנסתר, כל קיום העולם בתורה תלויה, היא השרש שכל הענפים יוצאים ממנו.

והוא היסוד שהכל תלויים בו, ארון העדות ובו לוחות הברית כתובים באצבע האלקים הוא לבדו הנקודה הפנימית עלומה וטמירה בקדש הקדשים על אבן השתיה שעליו השתית הבורא את עולמו.

"אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת"

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

